

Käytännön kielitietoa

EVALD PALMLUND (toimittaja) *Språket i blickpunkten*. Kirjoittajat: Bengt Loman, Carl Ivar Ståhle, Tor G. Hultman, Karl-Hampus Dahlstedt, Carl-Eric Thors, Ulf Teleman, Åke Pettersson, Sten Malmström. Skrifter utgivna av Svenskklärarföreningen 110. Gleerups. Lund 1971. 240 s.

Kansainvälistyvänä ja teknistyvänä aikamme kielen asema korostuu entisestäänkin. Myös kieltenopetuksen on pystyttävä seuraamaan aikaansa. On kehitettävä entistä tehokkaampia opetusmetodeja ja otettava tällöin huomioon kielentutkimuksen uusimmatkin tulokset. Opettajat — heidän tehtävänsä on vastata haasteeseen — tietävät, että vaatimus on helppo esittää, mutta sen täyttäminen käytännön koulutyössä ei ole yhtä helppoa. Tarvitaan paljon uutta tietoa: perustietoa ja sovelluksia.

Språket i blickpunkten on nimenomaan opettajille tarkoitettu kirja, joka sisältää huomattavan määrän tietoa uudenaikaisesta deskriptiivisestä lingvistiikasta ja sen soveltamismahdollisuuksista kouluopetukseen. Kirjan toimittaja Evald Palm-lund huomauttaa esipuheessaan siitä, että muutamat kirjan artikkeleista ovat jo vuosia kuuluneet tulevien ruotsin kielen opettajien kurssikirjallisuuteen. Kokoomalla artikkelit nyt samojen kansien väliin on pyritty toisaalta helpottamaan niiden käyttöä kurssikirjallisuutena, toisaalta tarjoamaan jo valmistuneille opettajille monipuolinen ja ajanmukainen kielitiedon opettamisen apuneuvo.

Kirjan ensimmäisessä artikkelissa Bengt Loman käsittelee deskriptiivistä lingvistiikkaa ja lukion ruotsin kielen opetusta. Artikkelinsa aluksi Loman huomauttaa, että koulujen kieltenopetuksen ensisijaisena tarkoituksena on antaa oppilaille käytännön kielitaitoa: opettaa puhumaan, kirjoittamaan ja lukemaan joitakin uusia kieliä, ehkä myös lukemaan yhtä tai pari klassista kieltä. Lisäksi opetukseen si-

sältyy vähän kielihistoriaa. Ainakin koulun yläasteella olisi aihetta yhtenäistää tätä tietomäärää, niin että oppilaat muuttamien vertailujen avulla todella saisivat havainnollisen kuvan sekä eri kielten rakenteista että kielentutkimuksen tehtävistä ja myös itse kielestä. Tämän toteuttamiseksi opetukseen olisi sisällytettävä jonkin verran yleistä ja vertailevaa kielitiedettä käsittelevää ainesta.

Loman huomauttaa, että yleinen kielitiede ei enää ole yksinomaan kielen teoriaa, kielifilosofiaa ja kielipsykologiaa. Yleinen kielitiede kehittää metodeja, jotka sopivat kielenkuvaukseen yleensä eivätkä ole riippuvaisia siitä, mihin kieleen niitä kulloinkin sovelletaan. Pohtiesaan yleisen kielitieteen merkitystä ja tehtäviä Loman kohdistaa huomion mm. siihen, että juuri yleisen kielitieteen osuus on keskeinen nykyaikana yhä merkittävämmäksi tulevassa soveltavassa kielitieteessä, esim. kehiteltäessä nykyistä tehokkaampia kielen oppimisen ja opettamisen metodeja.

Tässä yhteydessä Loman kirjoittaa tekstiä, jonka merkityksen tajuaminen on meille kirjan suomalaisille lukijoille vielä monin verroin tärkeämpää kuin Pohjolan muille asukkaille: Yksi vieraan kielen oppimisen vaikeus on se, että oppilaan äidinkielen rakenne eroaa ratkaisevasti sen kielen rakenteesta, jota hän yrittää oppia. Nykyisin on yhä selvemmin alettu oivaltaa, että efektiivisen kieltenopetuksen tulee perustua toisaalta oppilaan äidinkielen ja toisaalta opettavan kielen täsmälliseen analysointiin sekä näiden kielten keskinäiseen vertailuun. Niin oppikirjojen kuin itse opetuksenkin on pohjauttava tällaiseen analyysiin. Vain perinpohjaisen analyysin avulla pystytään formuloimaan tarkoituksenmukaisimmat säännöt, antamaan havainnollisimmat esimerkit ja laatimaan kehittävimmit harjoitustehävät. Kaiken tämän toteuttaminen käytännössä vaatii kuitenkin muun ohella sitä, että saataisiin aikaan deskriptiivisen lingvistiikan metodeihin pohjautuva nykyruotsin kielioppi, mutta

toistaiseksi tällaisen hankkeen hyväksi on tehty valitettavan vähän, toteaa Loman. (Ja suomalaisen lukijan tekee mieli jatkaa: meillä tuskin periaatteellinekaan keskustelu asiasta on vielä tosimeilessä alkanut.)

Lomanin mukaan on olemassa lähinnä kaksi periaatetta, jotka ovat luonteenomaisia strukturaaliselle kielenanalyysille. Ensiksikin analyysi pohjautuu mahdollisimman suuressa määrin muodollisiin kriteereihin, eikä tämä koske ainoastaan äänneoppia vaan yhtä hyvin muoto- ja lause-, jopa merkitysoppiakin. Semanttisia kriteereitä käytetään etupäässä varmistamaan, onko kielellisen ilmauksen merkitys joitakin sen muotoon vaikuttaneita muutoksia tehtäessä säilynyt entisenä vai muuttunut. Tämä ei tietystikään merkitse sitä, että deskriptiivinen lingvistiikka pitäisi »merkitystä» kiinnostomana tai epäolennaisena. Sitä ei kuitenkaan voida ottaa kuvauksen lähtökohdaksi, koska silloin helposti joudutaan eksaktin kielenkuvauksen ulkopuolelle.

Ensimmäinen tehtävä on pyrkiä mahdollisimman tarkoin analysoimaan äidinkielen eri tasot (foneemitaso, morfeemitaso jne.). Vasta tämän jälkeen voidaan saatuja tuloksia verrata toista kielistä tehtyjen vastaavanlaisten analyysien tuloksiin. Loman antaa esimerkkejä siitä, miten oppilaille voidaan tarkoituksenmukaisimmin opettaa kielen eri tasojen analysointiprosessia ja toisaalta välittää heille jo tehtyjen analyysien valmiita tuloksia. Hän havainnollistaa, miten oppilaat opastetaan tunnistamaan äidinkielensä foneemit ja niiden allofonit, vertailemaan toisiinsa kahden tai useamman kielen foneemisysteemejä ja etsimään vieraan systeemin oppimisen vaikeat kohdat jne. Foneemeista siirrytään luontevasti niiden eri kombinaatiomahdollisuuksiin. Erinomaista tutkimusmateriaalia tarjoavat äidinkieleen eri aikoina ja eri taiboilta omaksutut lainasanat, joiden äännekehitystä on helppo seurata.

Fonologiasta siirrytään morfologiaan. Tällöin tulevat käsitteilyyn nominien ja

verbien taiputuskategorioiden, johtimien ym. Sanaluokat kuten kaikki muukin määritellään deskriptiivisessä lingvistiikassa muodollisiin ja funktionaalisiin perusteisiin eikä merkityksestä käsin. Tärkeintä on se, että lähtökohdaksi on aina kunkin kielen omiin tosiseikkoihin pohjautuva adekvaattinen kuvaus. Tällainen kielenkuvaus on Lomanin mukaan myös pedagogisesti arvokkain.

Loman selventää esitystään pitkin matkaa hyvin valittujen esimerkkien avulla ja osoittaa samalla, että deskriptiivinen lingvistiikka on pystynyt kehittämään jokseenkin yleisesti hyväksytyjä ja myös käyttöön sovellettavia metodeja kielen fonemaattista ja morfologista kuvausta varten. Syntaksin laita sitä vastoin on toisin. Mitä kauemmas edetään yksinkertaisimmista perusosasista, foneemeista ja morfeemeista, sitä mutkikkaammaksi kielen analysointi tulee. Loman antaa kuitenkin joitakin esimerkkejä myös kielen syntaksin analysointiin käytettävistä metodeista. Erityisesti hän varoittaa käyttämästä analyysissa rinnan eriluonteisia kriteereitä ja huomauttaa taaskin, että deskriptiivinen lingvistiikka pyrki nojautumaan muotokriteereihin. Syntaksin tarkkailija on yleensä melko pian valmis omaksumaan sen uuden kielitieteen hyväksymän käsityksen, että kieli on struktuuri, malli, jonka enemmän tai vähemmän tiedostamattamme hallitsemme ja jota myös tottelemme. Kielen syntaksin analysoinnissa nousevat merkitseviksi, koulukunnittain jopa kaikkein merkitsevimmiksi, kielen ns. prosodiset ominaisuudet eli suprasegmentaaliset foneemit, kuten paino, intonaatio, intensiteetin muutokset, tauot jne.

Loman käsittelee lyhyesti myös semantiikkaa. Hän huomauttaa, että keskeisiä merkitysoopin asioita on verraten helppo opettaa mm. opastamalla oppilaita erilaisten sanakirjojen käytössä, mitä hän pitää opetuksen välttämättömänä osana. Tällöin joudutaan selvittämään muun ohessa konteksti-käsitteitä.

Artikkelinsa lopuksi Loman vielä ko-

koa mielipiteensä eräänlaisiksi teeseiksi. Hän toteaa ensin, että käyttämällä hyväksi lukiolaisten eri kielistä omaksumia tietoja (äidinkielen tuntemus keskeisimpänä) voidaan oppilaille antaa jonkinlainen kuva yleisestä ja vertailevasta kielitiettestä. Loman asettaa tällaiselle opastukselle neljä tehtävää. Ensiksi oppilaat on ohjattava tiedostamaan, että eri kielet, heidän äidinkielsensä mukaan luettuna, croavat toisistaan struktuurinsa puolesta. Toiseksi heidät on saatava oivaltamaan, että jokaista kieltä on kuvattava sen omista edellytyksistä käsin ja että useimmat kielioopin termit tarkoittavat eri kielissä eri asioita. Kolmanneksi oppilaille on annettava perustiedot siitä tekniikasta, jota käytetään ja kehitetään, jotta pystyttäisiin tuottamaan adekvaattisia kielenkuvauksia. Neljänneksi heille on tehtävä selväksi, että adekvaattinen kielenkuvaus ei suinkaan ole itsetarkoitus, vaan päinvastoin sillä on ensiarvoinen käytännöllis-pedagoginen merkitys; sen tulokset heijastuvat selvinä koko ihmisten ja kansojen väliseen vuorovaikutukseen.

Carl Ivar Stähle artikkelellä käsittelee kielihistoriaa ja deskriptiivistä lingvistiikkaa lukion ruotsin kielen opetuksessa. Aluksi Stähle toivoo, että ne ruotsin kielen historiaa koskevat tiedot, jotka lukion opettaja ehtii antaa oppilailleen, muodostaisivat elimellisen osan kieleen ja sen tehtäviin perehtymisestä. Siksi opettajan on käytettävä sellaisia käsitteitä ja termejä, jotka sopivat sekä deskriptiiviseen että historialliseen kielenkuvaukseen. Tätä varten hänen on selvitettävä itselleen, mitä yhteistä on traditionaalisessa ja uudessa tavassa käsittää kielen olemus. Yhteistä on paljon, huomauttaa Stähle ja jatkaa: Jos kieltä, tätä ainutlaatuisen rikasta ja taipuisaa tiedottamis- ja ilmaisuvälinettä, pidetään koodina tai signaalijärjestelmänä, tulee kielihistorian opetuksenkin asettaa yhdeksi tavoitteekseen selvittää, minkälaisia muutoksia kielihistorian kulkua seuraamalla voidaan todeta tuossa systeemissä tapahtuneen. Kielihistoriaakin opetettaessa on syytä ottaa lähtö-

kohdaksi nykykieli ja tarkastella, mikä siinä on vanhaa, jähmettynyttä systeemiä, mikä taas tällä hetkellä elävää ja produktiivista. Näkökenttää voidaan tästä helposti laajentaa: kielihän on meidän kulttuurimme ja ajatusmaailmamme peili, ja niinpä sen ilmaisukeinojen historia on samalla meidän henkisen ja aineellisen kulttuurimme historian heijastin.

Stähle antaa esimerkkejä siitä, miten tunnetut kielen kehitykseen kuuluvat ilmiöt voidaan nähdä ja esittää tätä taustaa vasten. Hänkin aloittaa tarkastelunsa kielen foneemijärjestelmästä. Morfeemeihin siirryttyään hän aluksi mainitsee semanttiset morfeemit, jotka yksinäänkin pystyvät herättämään kuulijassa jonkin tietyn mielikuvan ja jotka siis lähinnä vastaavat sanavartalo-käsitettä. Mutta jotta nämä semanttiset morfeemit voisivat suorittaa tehtävänsä merkityksellisissä ilmauksissa, ne on suhteutettava toisiinsa. Tähän ruotsin kieli tarjoaa kolme keinoa. Ensimmäinen keino on turvautua kieliopillisten morfeemien (artikkelit, konjunktiot, prepositiivit, tietyt adverbit, pronominit, apuverbit, tempus-, modus- ja numerustunnukset, kaasuspäätteet jne.) tai johdintorfeemien apuun. Toinen keino on muunnella morfeemien ja morfeemikombinaatioiden järjestystä. Kolmannen keinoon tarjoavat intonaatio ja kielen muut prosodiset ominaisuudet. Kielihistorian avulla voidaan selvittää, minkälaisia muutoksia kielen morfeemisysteemissä on tapahtunut ja sitten verrata eri kielten kehitystä toisiinsa.

Artikkelinsa lopuksi Stähle esittää joukon konkreettisia esimerkkejä mahdollisuuksista valaista oppilaille toisaalta kielen struktuuria ja sen muutoksiin vaikuttaneita syitä, toisaalta sitä, miten tämänhetkinen kieli heijastaa yhteiskunnan olemusta ja on altis sen muutoksille.

Kirjan laajimpiin ja epäilemättä myös kiintoisimpiin kuuluu Ulf Telemannin artikkeli Kieliooppia lukiolaisille.

Telemann selvittää ensin, mitä tarkoitetaan generatiivisella kieliopillä. Voitanee olettaa, että meillä on aivoissamme erään-

lainen sanakirja, ts. sanavartaloiden varasto, ja eräänlainen kielioppi, ts. syntaktisia tai kieliopillisia sääntöjä, jotka määrittävät, miten sanaston osaset kombinoituvat toistensa kanssa lauseiksi. Emme luonnollisestikaan tiedä, millaiselta aivojen kielikeskus näyttää, mutta tiedämme, mitä se tuottaa: tuotoksena on lauseita. Kieliopin tehtävä on esittää se sääntöjen verkko, joka toimittaa aivojen tehtävän. Tämän sääntösarjan eli kieliopin avulla voimme tuottaa (generoida) kaikki oikeat »kieliopilliset» lauseet, mutta emme muita. Teleman antaa esimerkkejä siitä, minkälaisia lauseita ruotsin kieliopin tulisi tuottaa ja minkälaisia se ei saisi tuottaa. Tärkeä huomautus on se, että itse kielioppi on aina sama, mutta toinen asia on, miten kieliopin tarjoamia mahdollisuuksia kulloinkin käytetään hyväksi.

Tämän jälkeen Teleman tekee selkoa generatiivisen kieliopin peruskäsitteistä. Syvärakenne sisältää kielen ilmausten yksinkertaiset perusmallit, joista erilaisten transformaatioiden avulla johdetaan pintarakenteen todelliset ilmaukset. Transformaatioita on kahdenlaisia: obligatorisia ja valinnaisia. Näistä jälkimmäisten vaikutus on ennen muuta stilistinen. Eritään huomionarvoinen on se seikka, että transformaatiot eivät saa millään tavoin vaikuttaa ilmauksen merkitykseen.

Siirtyessään käsittelemään ruotsin kielen perusrakennetta Teleman huomauttaa, että samalla tavalla kuin esim. jonkin kyllän kaikki rakennukset ja niiden keskinäiset suhteet on helppo esittää kaaviona, voidaan myös kuvata ruotsin kielen perusosan sekvenssit. Kieliopin tekijä ei piirtele kaavioita vain omaksi huvikseen. Ne havainnollistavat kokonaisuuden ymmärtämisen ja selvittämisen kannalta välttämättömät suhteet. Teleman valaisee selostamaansa generatiivisen kieliopin lauseenmuodostusta myös esimerkein. Sitten hän ryhtyy käsittelemään valinnaisia (stilistisiä) transformaatioita ja antaa jälleen lukuisia esimerkkejä niiden käytöstä muunnosprosessissa. Kaiken kaikkiaan

Teleman esittää neljätoista erilaista muunnossääntöä ja toteaa sitten, että tämän tapainen kielioppi pakottaa meidät askartelevaan kielen lauseilla. Koko ajan joudutaan tekemään todellisuutta lähellä olevia kysymyksiä: mikä muuttuu, miten muuttuu ja miksi muuttuu? Tärkeätä on muistaa, ettei muunnossäännöstä ole lähimainkaan valmis, vaan sen kehittämiseen voi jokainen osallistua. Kielioppi muuttuu hauskaksi ja jännittäväksi vasta silloin, kun itse yrittää kirjoittaa sitä, mainitsee Teleman. Hän antaa myös esimerkkejä siitä, miten tämäntapainen kieliopin »kirjoittaminen» tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet koulussa suoritettavalle kiintoisalle ja kehittäväälle ryhmätyölle.

Teleman selvittelee myös ruotsin kielen pakollisia transformaatioita, jotka määrittävät, miten perusrakenteen »lauseista» syntyy kielen pintarakenteen todellisia lauseita. Nytkin hän antaa toistakymmentä esimerkkiä, jotka valaisevat muunnosprosessin eri puolia. Jokaisen kielen kieliopissa täytyy olla koko joukko tällaisia transformaatiosääntöjä, joista yhden tärkeän ryhmän muodostavat morfofonologian osaan kuuluvat morfofonemiset säännöt.

Lopuksi Teleman huomauttaa siitä, että eri kielten syvärakenteet näyttävät olevan suhteellisen samanlaisia. Kielten väliset erot johtuvatkin siis ennen muuta niiden sanaston ja transformaatioiden erilaisuudesta. Tässä mielessä eri kielten vertailu antaa opetukselle hedelmällisen työskentelypohjan.

Åke Pettersson käsittelee artikkelissaan semantiikkaa, ts. sitä kielitieteen osaa, joka kuvaa muodon ja sisällön välistä suhdetta. Hänen mukaansa on selvää, että kielelliset merkit, morfemit ja niiden kombinaatiot, ovat sovinnaisia; ts. ne ovat symboleja. Kielellisellä merkillä ei läheskään aina ole ympäröivässä todellisuudessa mitään vastinetta. Oikeampaa onkin siksi sanoa, että kielellisen merkin sisältö on mentaalinen ilmiö. Sisällön riippumattomuutta todellisuudesta kuvaa

sekin, että meidän on usein vaikea määrittellä, mitkä ominaisuudet ovat välttämättömiä, jotta esim. jokin konkreettinen esine täyttäisi tietyn nimikkeen ehdot. Määrittely perustuu kielitottumuksiimme eikä todellisuuteen, sanoo Pettersson. Jos joku ei pysty abstrahoimaan ja klassifioimaan, ei hänellä ole mahdollisuuksia oppia puhumaan kieltä. Lapsen kielenoppiminen käy käsi kädessä abstraktiokyvyn kasvun kanssa. Ne sadattuhannet luokittelut, jotka yhdessä muodostavat jonkin kielen merkityssysteemin, luovat omintakeisen kuvan ympäröivästä maailmasta; kieli ryhmittelee ja systemoi äärettömän moninaisen todellisuuden. Tästä tietysti seuraa, että tulosten täytyy poiketa toisistaan, ja eri kielten sanastojen konkreettinen vertailu paljastaakin hetken, että kielten merkityssystemit eroavat toisistaan. On kuitenkin huomattava, että vaikka me ehkä voisimme ryhmitellä maailmankaikkeuden ilmiöt aivan oman halumme mukaisesti, emme kuitenkaan tee niin. Eri kielten keskeisin sanasto on hämmästyttävän samanlaista. Merkitystruktuurien erot ja yhtäläisyydet eivät kuitenkaan ole sattumaa. Mitä enemmän kahden kieliyhteisön henkissä ja aineellisessa kulttuurissa on samaa, sitä yhteeneväisempiä ovat kielten merkityssystemit. Kieli on siis lujasti sidoksissa kulttuurikontekstiin.

Pettersson huomauttaa, että niin lingvistiksessä kuin filosofisessakin semantiikassa käsitteillä denotaatio ja konnotaatio on tärkeä asema. Hän selvittelee näiden termien käyttöä ja sisältöä ja siirtyy siten puhumaan merkityksen muista kategorioista. Tavallisesti erotetaan toisistaan yleinen eli usuaalinen eli leksikaalinen merkitys ja sivumerkitys eli assosiativinen merkitys. Hän keskittyy ensisijaisesti käsittelemään näistä jälkimmäistä.

Tämän jälkeen Pettersson ryhtyy deskriptiivisen lingvistiikan kannalta tarkastelemaan homonymiaa, polysemiaa, synonymiaa ja hyponymiaa. Merkitysten vastakkaisuus on myös yksi semanttisen relaation muoto. Tavallisin termi on anto-

nymia, mutta todellisuudessa on olemassa useanlaisia semanttisia vastakohtia. Näitä hän sitten selvittelee esimerkkien avulla ja puuttuu lopuksi muutamain sanoin ns. komponenttianalyysiin. Tämä lingvistisen semantiikan metodi pyrkii hajottamaan sanojen merkitykset mahdollisimman pieniin osiin. Vaikka komponenttianalyysin soveltaminen kuten koko semanttinen tutkimus on usein perin vaikeata, on sillä myös omat etunsa. Yksi näistä on se, että tällaisen analyysin avulla pystytään, ainakin joissakin tapauksissa, eksaktisti osoittamaan, miksi jokin ilmaus on semanttisesti virheellinen.

Kirjan kolmessa viimeisessä artikkelissa käsittelevät Sten Malmström kirjailijaa ja kieltä, Ulf Teleman kielenhuollon perusteita ja Bengt Loman kielisosiologiaa.

Äidinkielenopettajalle on ymmärrettävästi ongelmallista, miten hän muovaisi moninaisista opetustehtävistään tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden, esim. miten hän pystyisi yhdistämään äidinkielen struktuurin opettamisen kaunokirjallisuuden luettamiseen ja analysointiin. Malmström esittää mielipiteenään, että kielen ja kirjallisuuden opettaminen voidaan järkevällä tavalla yhdistää. Hän osoittaa useiden kirjallisuusanalyysien avulla, kuinka oppilaiden huomio saatetaan muun ohessa kiinnittää myös tehtävän normaalista kielenkäytöstä poikkeaviin ilmiöihin. Näin tehtäessä voidaan toisaalta oppilaiden kanssa tutkia poikkeavan kielenkäytön funktiota kirjailijan taiteellisessa välitysprosessissa, toisaalta terävöittää oppilaiden kykyä tunnistaa kielen normaaliin struktuuriin kuuluvat ilmiöt. Nytkin voidaan tarkastelussa parhaiten edetä liikkumalla kielen eri tasoilla. Tässä tapauksessa keskeisiksi nousevat tietysti prosodiikka, semantiikka ja syntaksi.

Ulf Telemanin toinen artikkeli käsittelee kielenhuoltoa. Äidinkielen opettajien lisäksi kielenhuoltoon osallistuvat monet muutkin ryhmät ja instituutiot. Huolimatta siitä että kielenhuollon keskeisellä saralla on ahkerasti työskennelty ja saatu

aikaan monia näkyviä tuloksia, myös teoriaa koskevia suosituksia, ei toistaiseksi kuitenkaan ole olemassa eri tahojen pyrkimyksiä yhtenäistävää yleispätevää kielenhuollon ohjelmaa. Tällaista kaivattaisiin kipeästi, sanoo Teleman, mutta huomauttaa samalla, että hänen artikkelinsa ei ole tarkoitettu miksikään ohjelmaksi. Sitä vastoin on paikallaan keskustelun herättämiseksi koota ja asettaa vastakkain kielenhuoltajien usein käyttämiä argumentteja, jotka eivät suinkaan aina ole keskenään ristiriidattomia.

Aluksi Teleman käsittelee lyhyesti kielenhuollon teoreettista pohjaa. Tällöin hän mainitsee mm. siitä huomionarvoisesta seikasta, että ruotsin kieli on useiden miljoonien ruotsalaisten konventionaalinen merkkisysteemi, monimutkainen koodi, jonka muuttaminen ei koskaan ole mikään pikkujuttu. Teleman ruotii siten melko perusteellisesti ja yksityiskohteisesti niitä periaatteita, joita kielenhuoltajat ovat kannanotoissaan seuranneet viime vuosikymmenien aikana. Hänen käsittelemiään asioita ja tapaansa käsitellä niitä valaisevat artikkelin alaosikot. Ne on muotoiltu kielenhuoltajien esittämiksi teeseiksi, ja ne seuraavat toisiaan sellaisessa järjestyksessä, että se josakin määrin heijastaa subjektiivisuuden osuuden lisääntymistä: 1) Ruotsin fonemaattinen, ortografinen, morfemaattinen, syntaktinen, leksikologinen struktuuri on säilytettävä. 2) Tulee pyrkiä ilmauksen ja sisällön suoraan vastaavuuteen: yksi muoto — yksi merkitys. 3) On suositettava lyhyitä ilmauksia. 4) On suositettava selviä ilmauksia. 5) On suosittava kauniita ilmauksia. 6) On suositettava kielitradition perinteellisiä ilmauksia. 7) Kielenkäyttäjien enemmistön suosimat ilmaukset on hyväksyttävä. 8) Puhekielen ja kirjakielen on lähestyttävä toisiaan. 9) Puhekieli ja kirjakieli on pidettävä toisistaan erillään. 10) Murteellisuudet on karsittava mahdollisimman vähiin. 11) Murteellisuuksia ei ole syytä vieroittaa. 12) Ruotsin tulee lähestyä muita skandinaavisia kieliiä, mutta sitä on varjeltava muulta ulko-

maiselta vaikutukselta. 13) On suositettava lainasanoja, jotka lähentävät ruotsia myös ei-skandinaaviin kielisiin (ns. vieraisiin kielisiin).

Bengt Loman käsittelee toisessa artikkelissaan kielisosiologiaa, tiedettä, joka tarkastelee kielen ilmiötä kielenkäyttäjien sosiaalista ja kulttuuritaustaa vasten. Hän huomauttaa, että tämä tieteenhaara on vielä melko tuntematon Skandinaviassa; Englannin ja Amerikan tutkimuskeskuksissa sillä sitä vastoin on jo vankka jalansija. Loman tekee tässä yhteydessä varteenotettavan huomautuksen (joka mutatis mutandis on aihetta kaikkien ja varsinkin soveltavan lingvistiikan parissa puuhailevien muistaa): On vaikea sanoa, missä määrin anglosaksisia yhteiskuntia varten kehitetyt teoriat ja menetot ovat sovellettavissa Ruotsin oloihin. Kaiken kaikkiaan Loman perehdyttää lukijansa varsin monipuolisesti kielisosiologian laajaan intressi- ja tehtäväkenttään sekä toisaalta sen metodiikkaan. Kielisosiologia kaipaa ennen muuta lingvistejä, jotka ovat syvällisesti perehtyneet modernin kieliopin teoriaan ja joilla lisäksi on kokemusta kenttätöistä. Nykyään tällaisen koulutuksen pystyy parhaiten tarjoamaan yleinen kielitiede, verraten uusi yliopistoaikainen. Tärkeitä aputieteitä taas ovat fonetiikka, sosiologia, sosiaaliantropologia, matematiikka, tilastotiede ja psykologia.

Edellä referoitujen artikkelien lisäksi esiteltävässä kirjassa on vielä neljä muuta: Tor G. Hultman käsittelee vanhojen tekstien kieleen perehtymistä ja toisessa artikkelissaan kirjakieltä ja ortografiaa; Karl-Hampus Dahlstedtin aiheena ovat murteet lukion ruotsinopetuksessa ja Carl-Eric Thors kirjoittaa suomenruotsista.

Hultman antaa ensimmäisessä artikkelissaan erinomaisia esimerkkejä siitä, miten vanhan kirjakielen tekstejä voidaan käyttää paitsi oman aikansa kulttuurihistoriaan ja kielenkäytön valaisemiseen myös vertailumateriaalina havainnollistettaessa ja selvennettäessä nykyisen kielenkäytön eri puolia.

Toisen artikkelinsa aluksi Hultman to-

teaa, että sellaisissa kieliyhteisöissä, joilla on jo vuosisatainen kirjallinen traditio, on tällä hetkellä turha väitellä siitä, onko puhekieli kirjakieleen verrattuna primaarinen vai päinvastoin. Tällaisella pohdiskelulla on kielihistoriallista mielenkiintoa, mutta ei sanottavaa merkitystä nykyhetken todellisuudessa. Kumpikin kuuluu samalla tavoin tuohon todellisuuteen. Jokaisen pitäisi nykyisin pystyä sekä puhumaan että kirjoittamaan kieltä mahdollisimman hyvin. Nykyajan kommunikoinnissa on erittäin tärkeää se, että pystymme tehokkaasti ja luontevasti »kääntämään» kirjoitettua kieltä puhekieleksi, ts. lukemaan tai tulkitsemaan tekstiä, ja myös päinvastoin. Tämän elintärkeän taidon oppettamisen on ennen muuta oltava koulun tehtävä. Se edellyttää kuitenkin kirjakielen analysoinnin lisäksi myös puhekielen perinpohjaista lingvististä tutkimista ja näiden kahden kielimuodon tarkkaa keskinäistä vertailua.

Karl-Hampus Dahlstedtin murteita käsittelevä artikkeli kuuluu kirjan laajimpiin. Määriteltyään aluksi, mitä murteilla tarkoitetaan, Dahlstedt keskittyy selvittämään niitä mahdollisuuksia, joita murteiden olemuksen ja erojen huomioon ottaminen ja hyväksi käyttäminen tarjoavat lukion äidinkielenopetukselle. Mielenkiintoista materiaalia on saatavissa sekä koululuokasta että kirjallisuudesta ja autenttisista murreäänitteistä, joita nykyisin on käytettävissä yllin kyllin. Dahlstedt itse havainnollistaa esitystään runsaan ja monipuolisen esimerkkimateriaalin avulla.

Carl-Eric Thorsin artikkeli on lyhyehkö, mutta samalla verraten perusteellinen esitys suomenruotsin erikoispiirteistä. Myös hänen esitystään havainnollistaa runsas ja hyvin valittu esimerkkimateriaali.

Esiteltävän kirjan yhdessätoista artikkelissa kahdeksan tunnettua tutkijaa ja eksperttiä opastavat lukijaa lingvistiikan uksien suuntausten jäljille. Kirja ei ehkä tarjoa kovin paljon uutta sellaiselle, joka on seurannut kielitieteen nopeaa kehi-

tystä. Samojen kansien välissä tarjotaan kuitenkin monipuolista ja keskeistä tietoa uudenaikaisesta lingvistiikasta, ja lähes jokaisen artikkelin lopussa olevat kirjallisuusluettelot opastavat lukijaa lisätietojen hankkimisessa. Erikseen kannattaa korostaa kirjan pedagogisia ansioita, joihin edellä on viitailtu.

Aimo Hakanen

Opas uuteen kielenopetukseen ja -tutkimukseen

W. A. BENNETT *Aspects of Language and Language Teaching*. Cambridge University Press 1969. 175 s.

Kielenopetuksen uudistamisesta käydään jatkuvasti kiivasta keskustelua. On selvää, että opettajat tarvitsevat hedelmällisen työskentelyn pohjaksi yleistajuista, uusiin tutkimustuloksiin perehdyttävää kirjallisuutta. Jo yhteisen termistön puute vie helposti keskustelulta pohjan. Kirjan tekijä, Cambridgen yliopiston soveltavan kielitieteen laitoksessa työskentelevä W. A. Bennett, tuntuu melko vakuuttuneelta opettajien tietämättömyydestä ja kielteisistä asenteista uutta kohtaan.

Kirjassa esitellään kahdeksassa luvussa kielen tehtävää ja tutkimusta, kielen oppimisen ja opetuksen teoriaa, kokeiden problematiikkaa, opetusmateriaalia ja uutta opetusvälineistöä. Teosta leimaa yleistajuisuuden ohella pyrkimys opetuksen ja tutkimuksen formaalisuuteen, objektiivisuuteen. Bennett toteaa johdonmukaisesti perinnäiset menetöt hyödyttömiksi. Liiallinen vakuuttelu kaiken uuden paremmuudesta kiusaa lukijaa.

Kielentutkimusta käsittelevät jaksot ovat ymmärrettävästi ylimalkaiset. Positiivisinta on termistön helpotajuinen esittely. Tekijä arvostelee traditionaalien kielioopin nimityksiä. Hän tähdentää modernin lingvistiikan keskittyvän muodollisiin kuvauksiin ja korostavan nimitysten